

UZROČNA ZNAČENJA PADEŽA U JEZIKU MIHOVILA PAVLINOVIĆA

Vladimir Anić

Kontekst traži da se primjer iz RS 199 shvati kao svjesno vršena radnja: kao od želje, tobože od želje svjesno lažno rade; isto iz RS 262 – od straha da se ne dogodi jedno, oni čine drugo. Konstrukcija *od volje* ovdje je očito produktivna, dok se u vezi s gl. *biti* na razini regionalnoga ograničava na jedno značenje [»imati volje za što«]. Provjera dopušta zamjenu sa *iz* + genitiv na neutralnom planu, dok zamjena sa *zbog* + genitiv ne bi bila sasvim adekvatna – manje je učestala, sugerirala bi neizravan povod za akciju, a nekima bi djelovala knjiški. Kako kontekst dopušta da se djelomično kao neizravan povod shvate primjeri *od milinja* i *od malovriednosti*, u odnosu na zamjenu sa *zbog* postoji kolebanje.

c. Konstrukcija iskazuje okolnost u kojoj se subjekt nalazi ili prisutnost ko- ga ili čega što može djelovati svojom radnjom ili samom svojom prisutnošću, te dovodi subjekt u odredno stanje ili rezultira medijskim procesom i odsutnošću voljne radnje:

Takma u razvoju / ta izvada velika djela u međunarodnoj trki; *od te* nije pogibelji ni Srbu ni Hrvat (HRd), Srbija nit je vriedna da sobom priredi kakve cjelokupnosti, bilo Dušanova carstva, bilo Jugoslavenstva; nit bi joj se to pustilo od Evrope (HRd), Mnogo neobičnije je viditi narode malene / kojim je budućnost omjerena *od medja* većih i jačih naroda (RS 13), Pa ako i krvav *od biljegovina i parničkih trošaka*, poštenjak nije ubijen (RS 41), Tja dalekom zapadu prietijaše pogibelj *od* jogunih *Turaka*, na Bosforu utaborenih (HRd), Evo, moj gospodar Vlaho što maloprije spominjasm: da ga nije *od sama jezika* narodna sviest (HRd), *Od znana* boli glava, *od neznana* i srdee i glava (RS 131).

Glagol *pustiti [od Evrope]* kad traži dopunu u značenju odricanja, slično kao i neki drugi glagoli [*smjeti, moći*] s dopunama,¹⁸ s *od* + genitiv označuje prepreku da se glagolska radnja izvrši. Ovdje je kontekstom prepreka određena kao neizravna: anonimni subjekt neće vršiti radnju jer postoji prepreka označena konstrukcijom. U Pavlinovića je dobro, kako smo vidjeli zastupljena konstrukcija *od* + genitiv kad označuje svjesnu akciju, a toga ima i u drugih hrvatskih pisaca [Šenoe, Nehajeva, Krleža]. To se značenje može pokriti ve- zom *iz* + genitiv. U ovim primjerima [*pod c*], međutim, radi se o uzroku u

¹⁸ D. Gortan-Premk, ib., str. 442.; M. Ivić kaže da se ova konstrukcija upotreb- ljava kad je pojam najneposrednija prepreka vršenju radnje; ako nije u pitanju prepreka u bukvalnom smislu, tj. ono što svojom prirodom sprečava vršenje radnje, upotrebljava se kon- strukcija sa *zbog* – »isp. razliku u značenju *Nije mogao od ovaca* prema *Nije mogao zbog ovaca*.« (ib., str. 139.).

užem smislu, koji daje razlog ili povod za stanje subjekta, pa provjera potvrđuje očekivanje: dolazi u obzir i moguća je zamjena sa *zbog* [*zbog biljegovina*], ali na sa *iz* [**iz biljegovina*].

d. Uzročna značenja izlaze iz osnovnih značenja ablativnoga tipa, jer ono od čega potječe glagolska radnja može proširiti značenje ili se može shvatiti kao uzrok radnje. To pokazuju primjeri u kojima je semantička komponenta ablativnoga tipa primarna, a uzročna sekundarna. Pojam s imenom u genitivu i prijedlogom *od* označuje ono od čega se subjekt udaljava i ono što je uzrok udaljavanja, dolaženja od toga uzroka:

Nebi nas toliko ni bolilo srdce na tuđina, nego čuj ruga *od naših* Hrvati im zajmiše ustav i *od Tatara* ih spasiše; Hrvati, Rumunji, Srbi, Turke im s ognjišta makoše (RS 13), Zaželilo se i začelo se, pa se je štogod pomaklo *od mrtvila* i *od stogodišnjeg nerada* (HRc), To su odgovori ozbiljni, a da su i smiešni, *od poštena* su obraza (RS 219).

2. *iz* + *genitiv*

a. Pojam s imenom u genitivu iskazuje unutrašnju pobudu ili stanje vršitelja radnje kao uzrok aktivnosti:¹⁹

Kad je / talianstvo / vidilo da mu se *iz milosti* i *iz shodnosti* pustilo privremeno mjesto uz hrvatstvo, biesno ustalo u svakoj pisarni, u svakoj učioni (RS 80), Vjera / ne tare snagu nego slaboću, jer *iz ove*, a ne *iz one*, izviru nerednosti i bludnje (RS 194), Od svih mahna, *ove* su nam najviše jadâ zadale; *iz ovih* nam se golemo klupko odmetnikâ iztočilo (RS 204), Nam se čini da *iz ove mahne* tri se zla porađaju: samovolja, vrtljikavost i njeka pohlepa za parbisanjem (RS 204), To su bezposlice koje proizlaze *iz* neopravdane *popustljivosti* s jedne strane, a s druge opet *iz* one nehrvatske *požude*, nalik *požudi* da se brane od inorodne prevlade (HRd).

b. Despocija, koja se *iz smjese vlasti* državne i crkvene razvila (utrula je pravu vjerozakonsku čut u bizantinskih državljanah (HRd), Grgur VII to / činijaše *iz bića* kršćanstva (HRd).

Primjere u prvom i drugom pasusu valja razlikovati s obzirom na shemu

gl. > $\begin{matrix} iz + G + \phi \\ iz + G + G \end{matrix}$ gdje drugi genitiv znači posredni impuls koji djeluje preko

¹⁹ M. Ivić (ib., str. 188.) kaže da se konstrukcije sa *od* i *iz* upotrebljavaju kad je u pitanju »aktivni uzrok«, odnosno u referatu na kongresu jugoslavenskih slavista u Beogradu 1972. (na koji upravo po završetku ovog rada dospijevamo upozoriti) kaže da su pri određivanju uzroka u konstrukcijama s prijedlozima *zbog*, *od*, *iz* relevantna dva semantička kriterija: uzročnik jest / nije neposrednog karaktera i djeluje / ne djeluje kao stimulans na voljnu akciju (»Padežna problematika u univerzitetskoj nastavi«, Književnost i jezik 2-3 / 1972. (XIX), str. 3.).

prvoga [*vlast, kršćanstvo*]. Provjera dopušta mogućnost zamjene sa *zbog*, i to potpuno neutralno i stilski neobilježeno, dok bi se zamjenom s *od* dobilo pomaknuto značenje, sintaktički paronim. Posredni uzrok u tim primjerima tako je izražen da graniči s objektivnom okolnošću. U prvom pasusu *iz milosti* mora se shvatiti kao »iz osjećaja milosti« i sl., dok *iz shodnosti* upućuje na opći razlog, koji stoji izvan subjekta. Provjera zato dopušta zamjenu sa *od milosti*, ali ne **od shodnosti*; ne potvrđuje, međutim, zamjenu sa *zbog*, kod nekih objekata zbog »knjiškosti«, dakle stilskog, a kod drugih značenjskog pomicanja. Iako je primjer *iz milosti* pojedinačan, važan je jer pokazuje produktivnost konstrukcije *iz* + genitiv u tom značenju. Ostali primjeri vezani su semantičkom glagola tipa *izvirati, poradati se, proizlaziti*, što upućuje na izvor, pa otpada mogućnost zamjene.

S obzirom na suvremeni jezik zanimljivo je da građa ne pokazuje danas obične veze s riječju »uzrok«, »razlog« i sl. u obliku *iz tog razloga, iz tog uzroka*, već *s tog uzroka* (RS 126). I u stalnim izrazima kao *iz obzira* potvrđuje se samo *s obzira* (RS 82). Ovo posljednje dio ispitanih određuje kao arhaizam.

3. s [*s', -a*] + genitiv

Konstrukcija je uobičajena u hrvatskoj i srpskoj književnosti i u narodnom jeziku, a često se označuje kao arhaična.²⁰ Kako smo naprijed vidjeli, u Pavlinovićevu jeziku još se drži i u stalnim izrazima, u kojima je u suvremenom jeziku ili potisnuta ili je manje učestala. Prema drugim konstrukcijama, ova u našem materijalu ima normalnu učestalost, što očituje Pavlinovićev osjećaj za ono što je bilo ustaljeno u književnim tekstovima i gramatičko-leksikografskoj praksi

Osnovno je značenje u kojemu pojam s imenom u genitivu izražava povod, razlog postupku, radnji, osobini ili promjeni stanja, koji leži izvan subjekta ili čini jedan njegov dio:

Narodi obično kô što pojedinci rado na drugoga bacaju krivnju, *s nezgoda* što ih kadšto u životu snahode (RS 1), Hrvatsko pravo na Bosnu uzdržalo se i pod ugarsko-hrvatskom krunom i onda kad, *s otančane primorske Hrvatske*, u Bosni nastadoše osobiti vladari (HRd), Narodi obično boluju *s nezrelosti* i *s tuposti pučanstva*, a mi u Dalmaciji za dugo se prenemagasma i danas smo spućeni *s ne-*

²⁰ Npr. u A. Kovačića »majke sa te slutnje plaču«. Usp. D. Daničić: *Srbska sintaksa*, Beograd, 1858., str. 302.–303. D. Gortan-Premk, o. c., str. 446. nalazi u Vuka Karadžića samo jedan primjer, a Ž. Stanojčić, o. c., str. 158.–159. smatra te u I. Andrića rijetke konstrukcije arhaičnima */okrivljuju ga s nemoralna/*.